

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Prof.Dr. Cihan DURA¹

Dünya ülkelerinin temel amaçlarından biri, uluslararası ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesidir. Ülkeler, bu alanda, iki ayrı yoldan giderek önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bunlardan biri Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), öbürü ise uluslararası ekonomik birleşmelerdir. Avrupa'da somut bir ekonomik birleşme hareketi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu girişim; sonunda, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Ortak Pazarı veya Avrupa Topluluğu (AT), bugünse Avrupa Birliği (AB) adıyla anılan birleşme hareketini doğurmuştur. Söz konusu oluşumun içinde 1963 yılından beri, ortak üye statüsüyle Türkiye'de yer almaktadır. Makalemizin konusu; o tarihten günümüze (1963-1995), Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerdir. Amacımız; bu ilişkilerin kapsadığı öğelerin başlıca yönlerini, ana çizgileriyle kronolojik bir sırayla vermektir. Etüd dört bölüm olarak geliştirilecektir. İlk iki bölümde sırasıyla ortaklığın ekonomik ve hukuksal temelleri ile ilişkilerdeki gelişmeler ortaya konacaktır. Üçüncü bölümde Türkiye ve AT ülkeleri sosyoekonomik bakımdan karşılaştırılacaktır. Son bölüm ise gümrük birliğinin değerlendirilmesine ayrılmıştır.

I) TEMELLER

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin temelinde; ekonomik ve siyasal nedenler, hukuksal açıdan Ankara Anlaşması ve diğer belgeler, bunlara dayanan bir süreç ve örgütlenme yatar.

A) ANKARA ANLAŞMASI

1) **Başvuru:** Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık için, 31 Temmuz 1959 tarihinde başvurmuştur. Bu tarih, Yunanistan'ın başvurusundan ikibuçuk ay sonraya rastlamaktadır. Bir görüşe göre (Karluk, 1995:364) bu iki ülkenin başvuruları "yeni kurulmuş ve henüz hiçbir önemli gelişme sağlamamış olan AET'nin bir anlamda prestij kazanmasına" yol açmıştır.

2) **Bir Ortaklık Anlaşması:** Dört yıl sonra 12 Eylül 1963'de Türkiye ile Topluluk arasında ortaklığı öngören, tam adı "Türkiye ile AET arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma" olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. TBMM'nde, 10.2.1964 tarih ve 397 sayılı kanunla onaylanarak, Aralık 1964'de yürürlüğe giren bu anlaşma bir ortaklık anlaşmasıdır.

Ortaklık anlaşması "Avrupa Topluluğu ile Topluluğa üye olmayan bir ülke arasında yapılan, o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile topluluk arasında gümrük birliği kurulmasını öngören" anlaşmadır. Bu anlaşma ile Türkiye AET'ne "ortak üye" olmuştur.

Günümüzde AB'ne "Ortak üye" statüsüyle bağlı başka ülkeler de vardır; bunlar bazı Afrika, Karayip ve Pasifik (ACP) ülkeleridir.

1 Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

3) Bir Çerçeve Anlaşması: Ankara Anlaşması, aynı zamanda bir çerçeve anlaşmasıdır. Çünkü ortaklığın temel ilkelerini belirlemektedir; ayrıntılar, daha sonra protokoller ile düzenlenecektir. Anlaşma, taraflara bir fesih hakkı tanımadığından, prensip olarak amaçlar gerçekleşene kadar yürürlüktü kalacaktır.

4) Temel Belgeler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklığın temel belgeleri Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve uyum anlaşmalarıdır.

Ankara Anlaşması esas itibarıyla beş belgeden oluşur (Karluk,1990:206 vd.). Bunlar Esas Anlaşma, Geçici Protokol, Mâli Protokol, Son Senet ve işgücü konusundaki taraflar-arası mektuplaşmadır.

(a) Esas Anlaşmada ortaklığın amaç ve ilkeleri, gümrük birliğinin esasları, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, mevzuat ve politikaların uyumlaştırılması, tam üyelik imkânları, uyuşmazlıkların çözüm yolları ve ortaklığın organları hükme bağlanmıştır.

(b) Geçici Protokol, Anlaşma'nın geç yürürlüğe girmesi durumunda, ticârî hükümlerin gecikmeden uygulanması için hazırlanmıştır.

(c) Mâli Protokol, Türkiye'ye verilen 170 milyon ECU'lük kredinin esaslarını belirlemiştir.

5) Ankara Anlaşması'nın Hedefleri: Ankara Anlaşması'nın iki ana hedefinin yanısıra başka hedefleri de vardır.

(a) İki Ana Hedef: Ankara Anlaşması'nın başlıca iki hedefi vardır.

(i) Birincisi "gümrük birliğinin aşamalı olarak oluşturulması"dır.

(ii) ikincisi tarafların ekonomi politikalarının birbirine yaklaştırılması"dır. Anlaşma, malların serbest dolaşımından başka, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin (işgücü ve sermayenin) de hareket serbestliğini amaçlamıştır. Ancak bu amaçlar, bağlayıcı olmayıp geleceğe yönelik birer dilek niteliğindedir.

Görüldüğü üzere bu hedefler; gümrük birliğinin yanısıra, ekonomik birliğin kendine özgü koşullarını içermektedir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği, ancak ilk iki hedefe ulaşıldıktan sonra ele alınacaktır.

(b) Öbür Hedefler: Anlaşma'nın öbür hedefleri şunlardır: (i) Anlaşmaya taraf uluslar arasındaki bağları güçlendirmek; (ii) Türk ekonomisi ile topluluk ekonomileri arasındaki gelişmişlik farkını gidermek; (iii) Türkiye'nin kalkınması için mâli yardımda bulunmak; (iv) ortak refah, barış ve özgürlük için çalışmak...

B) ORTAKLIK ORGANLARI

Türkiye, Topluluğun karar alma mekanizmasının dışında kalmıştır. İlişkileri sürdürebilmek için, Ortaklık anlaşmasıyla üç organ kurulmuştur. Bunlar Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Ortaklık Parlamento Komisyonu'dur. Ayrıca, bir de Gümrük İşbirliği Komitesi kurulmuştur.

1) Ortaklık Konseyi ortaklığın yürütme (karar alma) organıdır. Görevi Ankara Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamak, taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmaktır. Hükümetlerin, AB Konsey ve Komisyonunun temsilcilerinden oluşur. Kararlar oybirliği ile alınır. Kararları, hükümetlerce iç hukuk düzenine dâhil edildikten sonra bağlayıcı bir nitelik kazanır. Yılda en az bir kez bakanlar düzeyinde toplanır.

2) **Ortaklık Komitesi** kendisine havâle edilen sorunları inceler; görüşmelerin güdemini hazırlar; Konsey'e yardımcı olur. Gerektiğinde Ortaklığın sürekli "yönetim organı" görevini üstlenir. Ankara Anlaşması'nın sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli işbirliğini sağlar. Teknisyenlerden oluşur; büyükelçi seviyesinde toplanır.

3) **Ortaklık Parlamento Komisyonu**, "ortaklığın demokratik denetim organıdır." Ortaklık Konseyi'nin raporlarını görüşür. Kendisine havâle edilen, ortaklığa ilişkin her türlü sorunu görüşüp tavsiyelerde bulunur. TBMM ile Avrupa Parlamentosu'ndan seçilen 18'er üyeden oluşur. Yılda iki defa toplanır.

"AT-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu" veya kısaca "Karma Parlamento Komisyonu" adıyla da anılır.

4) Bu üç organdan başka, Ortaklık Konseyi'nin bir kararıyla **Gümrük İşbirliği Komitesi** adı verilen teknik bir komite kurulmuştur. Görevi; Ortaklık Anlaşması'nın gümrük birliğinin gerçekleşmesiyle ilgili hükümlerinin doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, taraflar arasında idârî işbirliğini sağlamak; ortaya çıkan teknik sorunları çözümlenektir. Taraf devletlerin gümrük uzmanlarından oluşur.

C) TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILMA SEBEPLERİ

Türkiye Avrupa Topluluğu'na beş sebepten dolayı katılmak istemiştir.

1) Birincisi, gümrük birliğinin sağlayacağı olumlu statik ve dinamik etkilerden yararlanacaktır.

2) İkincisi, ihraç ürünleri için yeni ve geniş pazar imkânlarına kavuşacaktır.

3) Üçüncüsü, Topluluğun vereceği yatırım fonlarından faydalanacaktır.

4) Dördüncüsü, ilerde kurulacağına inandığı "Avrupa Birleşik Devletleri"nin dışında kalmamış olacaktır.

5) Nihâyet beşincisi, Yunanistan'ın Topluluğa üye olması durumunda, Avrupa pazarlarında bu ülkeye kıyasla sâhip olduğu rekabet gücünü kaybetmeyecektir.

D) GÜMRÜK BİRLİĞİNİN AŞAMALARI

Ankara Anlaşması'nda Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki gümrük birliğinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun sebebi, Türkiye ekonomisinin, gelişme ve sanayileşme bakımından Avrupa ülkelerine oranla geri olmasıdır. Türkiye, belirlenen süre içinde ekonomisini Avrupa ekonomileri düzeyine yakınlaştırmak için çaba gösterecekti.

Anlaşmada gümrük birliği için üç aşama öngörülmüştür; bunlar sırasıyla hazırlık dönemi ve geçiş dönemidir. Bu safhalardan sonra tam üyelik dönemi gelecektir.

1) **Hazırlık dönemi**, Türkiye'ye hiçbir mâli külfet getirmiyordu. Buna karşılık Topluluk, sağladığı bâzı ticârî ve mâli katkılarla Türk ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunacaktı.

2) **Geçiş dönemi** her iki tarafa da yükümlülükler getirmekteydi: Gümrük birliği sanayi ürünleri bakımından sağlanacak, tarım ürünleri bakımından gerekli şartları hazırlanacaktı. Türkiye ortak gümrük târifesini benimseyecekti. Ortak pazar bakımından, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı için gerekli ortam hazırlanacaktı.

3) Tam üyelik dönemi, Topluluğa katılmanın son aşamasını oluşturuyordu. Bu safha; gümrük birliğinin gerçekleştirildiği, ortak pazarın kurulduğu; ekonomik, mâli ve sosyal politikaların uyumlu hâle getirildiği, kısacası ekonomik birliğin tüm koşullarının sağlanmış olacağı dönemdi.

E) KATMA PROTOKOL (1970)

Geçiş dönemi; 23 Kasım 1970'de imzâlanan, bu dönemin koşul, usûl ve sürelerini belirleyen bir katma protokol çerçevesinde yürütülmüştür. Katma Protokol "Ankara Anlaşması hükümlerinin, Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun olarak yürürlüğe konulmasını sağlayan bir uygulama anlaşmasıdır." Katma protokolün yürürlüğe girmesi geçtikince, 1 Eylül 1971'de -geçiş döneminin ticârî yükümlülüklerini başlatan- geçici bir anlaşma uygulamaya konulmuştur.

Protokol'ün esasları üç başlık altında incelenebilir.

1) Birincisi, Topluluğun Türkiye'ye karşı yükümlülükleridir.

(a) Sanayi Alanında: Buna göre Türk sanayi ürünleri, iki önemli istisna dışında, Topluluk pazarlarına serbestçe girecektir. İstisnalar şunlardır: Topluluk Türkiye'den yapacağı petrol ürünleri ithalatına kota uygulayacaktır. Tekstil ürünleri ithalatında, gümrük vergisi indirimlerini 12 yıllık bir döneme yayacaktır. Son istisna, tekstil ürünleri sınıflarımızın büyük bir bölümünü oluşturduğu için, Türkiye'yi çok olumsuz etkileyecektir.

(b) Tarım Alanında: Tarım alanında bâzı temel ihraç ürünlerimizin, Topluluğa gümrüksüz ve kotasız girmesi kabul edilmiştir. Diğer tarım ürünlerinin ticareti ise, tedrici ve süreye bağlı olarak serbestleştirilecektir.

2) İkincisi, Türkiye'nin Topluluğa karşı yükümlülükleridir.

(a) Sanayi Alanında: Türkiye, sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini belirli süreler içinde tedrici olarak indirecek; en sonunda sıfırlayacaktır. Süre Türkiye'nin rekabetgücünün nisbeten yüksek olduğu sanayi ürünlerinde 12 yıl; rekabetgücü az, genç sanayi ürünlerinde ise 22 yıldır. Türkiye aynı süreler içinde ortak gümrük tarifesi ne uyum sağlayacaktır. Bundan başka Topluluk'tan yaptığı tüm ithalatta miktar kısıtlamalarını, ithalat teminatlarını, gümrük benzeri resim ve harçları 22 yıl içinde kaldırmış olacaktır. Bununla beraber Türkiye Protokol'de öngörülen, koruyucu nitelikte yeni kota koyma hakkına sâhiptir.

(b) Tarım Alanında: Tarım politikasını, Topluluğun politikasıyla uyumlu hâle getirecektir. Bununla beraber, Türkiye'de çiftçiyi koruma ya yönelik destekleme programları nedeniyle, bu uyumun sağlanması çok zor görülmekteydi. Gümrük birliğinin tarım ürünlerinde sağlanması, 22 yıllık dönemin sonuna bırakılmıştır. Başka bir deyişle Türkiye Topluluğa tarım ürünlerinde ödün vermemiştir. Bu sektörde "tek taraflı bir tâviz rejimi" söz konusuydu.

3) Üçüncüsü, faktör dolaşımının serbestleştirilmesiyle ilgili karşılıklı yükümlülüklerdir.

(a) İşgücü: Buna göre işgücünün serbest dolaşımı "Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girişini izleyen 12. yılın sonu ile 22. yılın sonu (1976-1986) arasında kademeli ve karşılıklı olarak gerçekleştirilecekti. Bu husûs, işsizliğe etkili bir çözüm olması bakımından Türkiye için büyük önem ifade ediyordu. Ancak Topluluk, zamânı gelince, Katma Protokol'ün bu hükmünü uygulamaktan ısrarla kaçınacaktır.

(b) Sermâye: Sermâyenin serbest dolaşımı konusunda, Türkiye'nin özel sermâye rejimini iyileştirmesi ve sermâye hareketlerini kolaylaştırması öngörülüyordu.

F) UYUM ANLAŞMALARI

Topluluk hukukuna göre, yeni üyelerin Topluluğun tüm kazanımlarını aynen benimsemesi zorunludur. Bu nedenle Topluluk genişledikçe, yeni üyelerin Ankara Anlaşması'na taraf olması, bunların tam üyeliklerinin Türkiye'ye yansıtılması gerekmiştir. Bu gereksinim nedeniyle 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile, 1987'de ise İspanya ve Portekiz'le, 1988'de Yunanistan'la uyum anlaşmaları yapılmıştır.

Türkiye-Topluluk ilişkilerinin 1980'den sonra dondurulmuş olmasını gerekçe olarak gösteren Yunanistan, uzunca bir süre Türkiye ile uyum anlaşması yapmaya yanaşmamıştır.

II) GELİŞMELER

Burada Türkiye-AB arasındaki ilişkiler, kronolojik olarak ve karakteristik dönem ve yıllar itibariyle ele alınacaktır. İlişkiler genellikle yavaş bir seyirle ve zaman zaman bunalımlı olarak gelişmiştir. Örgütlenme, ithalatta uyumlaştırma, mali yardım konuları ayrı başlıklar altında incelenecektir.

A) HAZIRLIK DÖNEMİNDE GELİŞMELER (1964-1973)

Hazırlık dönemi 1964'de başlamış ve dokuz yıl sürmüştür.

1) Bu dönemde Topluluğun Türkiye'ye sağladığı ticari kolaylıklar şunlardır: Türkiye'nin dört temel ihraç ürününe (tütün, fındık, kuru üzüm ve incir) târife kontenjanları tanımıştır. 1967 yılından itibaren de diğer bâzi tarımsal ve sınâi ürünlere, belirli kontenjanlar dâhilinde gümrük indirimleri yapmıştır.

2) Topluluk ayrıca Türkiye'ye mâli yardımlar yapmış, projeye bağlı kalkınma kredileri vermiştir.

3) 1973 yılında geçiş dönemi başlamıştır. Bu dönem 1995 yılına kadar sürecektir.

B) TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GÜÇLÜKLERİ VE İLİŞKİLERİN DURGUNLAŞMASI (1973-1979)

1) 1970'lerin İlk Yarısında: 1970'lerin ilk yarısında, Topluluk; istisnâlar dışında, Türkiye'den ithal ettiği sanayi malları üzerindeki gümrük ve benzeri vergileri kaldırmış, tarım ürünleri ithalatını serbestleştirmiştir.

Türkiye de Topluluk'tan ithal ettiği mallara -12 yıllık listede %10'luk, 22 yıllık listede %5'lik-indirimli târifeler uygulamaya başlamış; Ocak 1973 ve Ocak 1976'da ardarda iki indirim yapmıştır. Aslında Türkiye 31.12.1972'de gümrüklerini %10 artırmış, 1.1.1973'de ise tekrar indirmiştir. Dolayısıyla hukûken bir indirim yapmış, ancak fiilen yapmamış oluyordu.

Türkiye ortak gümrük târifesini benimseme konusunda hiçbir adım atmamıştır.

2) 1970'lerin İkinci Yarısında: 1970'lerin ikinci yarısı Türkiye'nin, iç ve dış faktörlerin etkisi altında, ekonomik güçlükler içinde bulunduğu bir dönemdir. Dış faktörlerin bir kısmı, AT'ndan kaynaklanmaktadır. Bu durum, onun AT ile olan ilişkilerini

olumsuz yönde etkilemiştir.

(a) Türkiye Konumundan Şikâyetçi: Netice olarak, Türkiye Topluluk'tan Ortaklık Anlaşması koşullarının iyileştirilmesini talep etmiştir.

Ocak 1976'da yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, bazı sorunlara kısmî çözümler bulunmuşsa da Türkiye'nin "gümrük indirimi takviminin yeniden düzenlenmesi" teklifi kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Türkiye, tüm yükümlülüklerini -Katma Protokol'ün "60 ncı korunma maddesi"ne dayanarak-yıl sonundan itibaren tek taraflı olarak ertelemiştir.

Eylül 1979'da yapılan bir anlaşma ile de, ilişkiler karşılıklı olarak dondurulmuştur. Ancak aynı yıl sonunda Türkiye'de iktidar değişikliği olmuş ve yeni hükümet (Adalet Partisi azınlık hükümeti) ilişkilerin yeniden canlandırılmasını istemiştir. 1976'dan itibaren sürekli ertelenen gümrük indirimleri, 1987'deki tam üyelik başvurumuzdan sonra yerine getirilmeye başlanacaktır.

(b) Şikâyetçi Tutumun Sebepleri: Türkiye'nin Topluluk karşısındaki "şikâyetçi" tutumunun başlıca sebepleri şunlardır :

(i) Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi: AT'nun 1971'de uygulamaya koyduğu genelleştirilmiş preferanslar sistemi, Türkiye'ye tanıdığı tâvizlerin değerini düşürmüştür. Türkiye -100'den fazla az gelişmiş ülkenin Topluluğa ayrıcalıklı ihracat yapmasını sağlayan- bu sistemden yararlandırılmamıştır.

(ii) EFTA ile Serbest Ticaret Bölgesi: Topluluğun 1972-1973 yıllarında EFTA ile gerçekleştirdiği Serbest Ticaret Bölgesi'nden Türkiye zarar görmüştür.

(iii) Üçüncü Ülkelere Ticari Kolaylıklar: AT'nun, Lomé anlaşması ve Akdeniz ülkeleriyle yaptığı anlaşmalarla üçüncü ülkelere tanıdığı ticari kolaylıklar, Türkiye'ye tanıdığı ayrıcalıkların önemini yitirmesi sonucunu doğurmuştur.

(iv) Ortak Gümrük Tarifesi: Topluluğun ortak gümrük tarifesinin, GATT çerçevesindeki görüşmeler sonucunda, nominal %6 oranına kadar düşürülmesi, Türkiye'nin yükümlülüklerini ağırlaştırmıştır.

(v) Dış Ticaret Açığı: Türkiye'nin Topluluk'la yaptığı ticarete, dış açığı büyümüştür.

C) 1980-1990 DÖNEMİNDE GELİŞMELER

1980'in ilk aylarında, Türk hükümeti Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamıştır. Bu kararın gerekçesi, 1981 başından itibaren Topluluğa tam üye olacak olan Yunanistan'ın vetosunu engellemektir (Karluk,1995:364).

Ortaklık Konseyi Haziran 1980'de Türkiye-AT ilişkilerini canlandırmayı amaçlayan bir dizi karar almıştır. Buna göre Topluluk Türk tarım ürünlerinden aldığı gümrük vergilerini 1987 sonuna kadar kaldıracaktı. Ayrıca Topluluk ülkelerindeki işçilerin serbest dolaşımını ve sosyal haklarını düzenleyen prensipler belirlendi.

1) 12 Eylül ve İlişkilerin Soğuması: Eylül 1980'den itibaren, Türkiye'de askerî bir yönetimin işbaşına gelmesi üzerine, ilişkiler yeniden soğudu. Topluluk, ülkemize yapacağı mâli yardımları askıya aldı. Türkiye'yi "insan haklarına gereğince riâyet etmeye, demokratik kurumları yeniden tesis etmeye" çağırdı.

1981'de Yunanistan'ın Topluluğa tam üye olarak kabul edilmesi; Türkiye için, doğuracağı ekonomik ve siyasal sorunlar nedeniyle, ayrı bir endişe kaynağı oldu.

2) **Avrupa Parlamentosu'nun Tepkisi:** Avrupa Parlamentosu askerî müdâheleyle çok sert tepki göstermiş ve Hükümet'ten, "demokrasiye dönüş konusunda bir takvim vermesini" istemiştir. Türkiye "demokrasiye dönüş takvimini" Aralık 1981'de açıklamıştır. Bununla birlikte Parlamento yumuşamamış; Ekim 1983'de kabul ettiği Balfe Raporu ile, TBMM hür seçimlerle yeniden oluşuncaya kadar ilişkilerin canlandırılmasına karşı çıkacağını açıklamıştır.

"Avrupa'da Türkiye aleyhine çalışan grupların etkisinde" olan Avrupa Parlamentosu bu dönemde "Topluluk'la ilişkilerde ön plana çıkmış ve devamlı sorun çıkaran bir kuruluş durumuna gelmişti" (Karluk,1995: 365). 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nde yaptığı yıkımlara aradan 25 yıl geçtikten sonra bakınca, Avrupa Parlamentosu'na az da olsa hak vermemek elden gelmiyor.

3) **Seçimler ve İlişkilerin Normalleşmesi:** Kasım 1983'de Türkiye'de genel seçimler yapılmış ve yönetim halk oyuna dayanan, ANAP tarafından kurulan yeni hükümetin eline geçmiştir. Serbest piyasa ekonomisini savunan, bu nedenle de ekonomide liberalleşmeye giden yeni hükümet, ilişkileri yeniden canlandırmak için büyük çaba göstermiştir. Başbakan, Temmuz 1985'de "zamanı geldiğinde ve şartlar olgunlaştığında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunulacağını açıklamıştır." Böylece Türkiye'de bir yandan demokratik kurumların yeniden tesisinde sağlanan ilerlemeler, diğer yandan serbest piyasa ekonomisine dönüş belirtileri nedeniyle, ilişkiler tekrar normale dönmeye başladı. Eylül 1986 tarihinde, altı yıl aradan sonra, "ilişkilerde normalleşme sürecini başlatan" AT-Türkiye Ortaklık Konseyi toplandı.

4) **Türkiye Yükümlülüklerini Yeniden Üstleniyor:** 1987-1989 arasında gümrük vergilerinin indirimine ilişkin program yeniden uygulamaya konuldu. Türkiye 1976'dan beri 12 yıldır devam eden "yükümlülüklerini erteleme" tutumundan, Ocak 1987 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararıyla vazgeçti.

Aralık 1988'de Türkiye ile AT arasındaki ekonomik ve ticarî sorunların ele alındığı "Ad Hoc Komite" toplandı. Türkiye bu komite toplantılarında "gümrük indirim takvimini 1995 yılına kadar tamamlayarak, sanayi ürünlerinde gümrük birliğini gerçekleştireceğini açıklamış, 1993 yılından itibaren 5 yıl içinde de ithalata uyguladığı fonları kaldırmayı" taahhüt etmiştir.

Bu yıllarda Türkiye gümrük indirimleri uygulamasında gösterdiği gecikmeyi telâfi etme çabası içindedir. Bu amaçla gümrük vergileri sıfırlanmış olması gereken mallar için %40, vergileri yarıya indirilmiş olması gereken daha duyarlı mallar için %30 oranında vergi indirimleri yapılmıştır.

5) **AT'nun Şikâyetleri:** Ancak AT bâzı husûslardan şikâyetçi idi : Topluluğa göre Türkiye'nin ithalata koyduğu "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" ile "dışa açılma amacıyla yaptığı genel gümrük indirimleri" Ortaklık Anlaşması'na ters düşüyordu. Bundan başka, Türk tarım ürünleri Topluluk pazarlarına -bâzi kısıtlamalara bağlı olarak- serbestçe girerken, Türkiye bu ürünlerde hiçbir tercihli târife uygulamıyordu.

D) TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU (1987)

14 Nisan 1987'de Türkiye AT'na tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu, bu konudaki raporunu Konsey'e 18 Aralık 1989'da sunmuştur. Bu rapor 5 Şubat 1990'da da Konsey tarafından kabul edilmiştir.

Türkiye, tam üyelik başvurusunu, Ankara Anlaşması'ndan bağımsız olarak ve bu anlaşmada öngörülen süreleri tamamlamadan yapmıştır. Başvurunun hukukî dayanağı Roma Anlaşması'nın "Her Avrupalı devlet Topluluğa katılma talebinde bulunabilir" hükmüdür.

Yunanistan da aynı yolu izlemiş; aynı hükme dayanmış, son döneme geçilmesini beklemeden tam üyelik başvurusunda bulunmuştu.

1) Tam Üyelik Başvurusunun Sebepleri: Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunmasının sebepleri şunlardır (Karluk,1990: 229 vd.) :

(a) Tâviz Yıpranması: Türkiye ile Topluluk arasında başlangıçta sağlanan denge, AT'nun üçüncü ülkelerle yaptığı çeşitli anlaşmalar avantajları erittiğinden, Türkiye aleyhine bozulmuştur.

(b) Türkiye'nin Dışa Açılması ve Ekonomik Reformlar: 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile başlayan Ekonomik Reform Programı çerçevesinde, dünyâ ekonomisi ile bütünleşme, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme, vergi sistemi, gerçekçi fâiz ve döviz politikası,... alanlarında önemli adımlar atılmış; sanayimiz %75 oranında Topluluğun rekabetine açılmıştır. Bunlara ek olarak, ekonomik gelişmede sağlanan başarı, başvuruda güven veren bir faktör olmuştur.

(c) Topluluğun Güneye doğru Genişlemesi: Topluluğun Güneye doğru genişlemesi, Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye ile benzer ihracat yapısına sahip olan yeni üyeler (Yunanistan, İspanya ve Portekiz), tam üye olarak Topluluk pazarında üstünlük elde etmişler; Türkiye aleyhine korumacı önlemler aldırılmışlardır. Bu ülkelerden Yunanistan, sürekli Türkiye aleyhinde bir tutum izlemiştir. Bu durum karşısında, Türkiye onlarla, özellikle Yunanistan'la aynı konuma gelmek istemiştir.

(d) Tam Üyelik Avantajlarından Yararlanma: Topluluğun anlaşmalar çerçevesinde sağladığı mâli yardımlar yetersizdi. Türkiye, tam üye olduğu takdirde, topluluğun çeşitli mâli yardım olanaklarından faydalanacak, ekonomik kalkınmasını hızlandıracaktı. Nitekim Yunanistan çeşitli fonlardan yılda ortalama 1,5 milyar ECU hibe yardımı sağlamaktaydı!

(e) Sosyal Sorunların Çözümü: Türk işgücünün Topluluk içinde serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı gibi sosyal sorunların -Topluluğun güneye doğru genişlemesi üzerine-mevcut statüde çözümlenmesi son derecede zorlaşmıştı.

(f) Tek Taraflı Yükümlülükten Kurtulma: Gümrük birliğine, tam üye olunmadan gidilmesi sakıncalı görülüyordu. Yavaş işleyen bir ortaklık ilişkisinin, Türkiye'yi tam üyeliğe taşıyacağından kuşku duyuluyordu. Ortaklık ilişkisinde Topluluk tâviz üst sınırına gelmiş, buna karşılık Türkiye yükümlülüklerini tek taraflı olarak yerine getiren taraf durumuna düşmüştü.

(g) Bâzi Siyasal, Ekonomik ve Askerî Karar ve Niyetler: Millî Güvenlik Kurulu'nun 25 mart 1981 tarihli toplantısında, "demokratik rejime geçilir geçilmez Topluluğa tam üyelik başvurusunun yapılmasını" kararlaştırması, 5. Beşyillik Kalkınma Planı'nda tam üyelik konusunda açık hükümler yer alması, Türkiye'nin -AT'nun askerî kanadı olan-Batı Avrupa Birliği'ne katılma konusunda niyet beyanında bulunmuş olması, başvuruyu hazırlayıcı ve kolaylaştırıcı diğer faktörler olmuştur. Bir görüşe göre, başvuruda, o zamanki iktidarın "iç politika kaygıları" da etkili olmuştur.

2) AT'nun Başvuru Hakkındaki Görüşü: Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik talebine ilişkin raporunu tam ikibuçuk yıl sonra, Aralık 1989'da açıklamıştır. Bu süre, tam üyelik başvuruları arasında, yanıtlanma bakımından en uzun süredir.

Komisyon'un olumsuz olan görüşü, Şubat 1990'da Konsey tarafından da benimsenmiştir. "Görüş Raporu"na göre, Topluluğun 15-18 üye ile işleyip işlemeyeceği bir değerlendirme gerektirdiğinden, Türkiye'nin talebi ancak ileri bir tarihte ele alınabilirdi. Türkiye'nin, AT'na girmeye "ehil" olmakla berâber, önce "ekonomisini Topluluk ekonomilerine yaklaştırması, bu amaçla da işbirliğini artırması" gerekiyordu.

(a) Dört Önemli Güçlük: Rapor'a göre Türkiye'nin tam üyeliği önünde dört önemli güçlük bulunmaktaydı :

i) Türkiye ile Topluluk ekonomileri arasındaki yapısal farklılıklar (hızlı nüfus artışı, tarım ağırlıklı ekonomi, gelir dağılımında bozukluk gibi...);

ii) sanayide yüksek koruma oranları;

iii) 1989'daberi artma eğilimi gösteren makroekonomik dengesizlikler (yüksek enflasyon ve işsizlik);

iv) kalkınma düzeyi sosyal güvenlik farkı.

(b) Dört Temel Önlem Alanı: Aynı rapora göre alınması gereken önlemler, dört temel alanı kapsamaktadır. Bunlar şunlardır:

i) Gümrük birliği, Ortaklık Anlaşması'na uygun olarak, 1995 sonuna kadar gerçekleştirilecektir. Bu amaçla Türkiye, Ortak Gümrük Tarifesine ve Topluluğun dampedingle mücadele ve benzeri konulardaki politikalarına uyum sağlamalıdır.

ii) Türkiye ile Topluluk arasındaki gelişme farkının azaltılması için, sınaî ve teknolojik işbirliği özendirilmelidir.

iii) Mâli işbirliği yeniden başlatılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'ye 50 milyonu karşılıksız olmak üzere, 600 milyon ECU'lük kredi açılması öngörülmüştür.

iv) Siyasal diyalog yoğunlaştırılacaktır.

E) 1990-1995 DÖNEMİNDE GELİŞMELER

1) **1992 Ortaklık Konseyi Toplantısı:** 9 Kasım 1992'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki siyasi diyalog düzenlemeleri üzerinde durulmuştur. 8 Kasım 1993'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, gümrük birliğinin 1995 yılında gerçekleşmesi için gerekli programı onaylayan bir karar kabul edilmiştir.

2) **Bir Bunalım Dönemi Daha:** Eylül 1994'de Avrupa Parlamentosu-Türkiye ilişkileri yeni bir bunalım dönemine girmiş; Parlamento Genel Kurulu, Karma Parlamento Komisyonu'nun çalışmalarını durdurma kararı almıştır. Avrupa Parlamentosu bu kararına dayanak olarak, Türkiye'de "insan hakları" konusunu ve bir partinin kapatılması olayını göstermiştir.

Karar; Avrupa Parlamentosu tarihinde ilk defa olarak, en sağdan en sola bütün politik grupların Türkiye'ye karşı birleşmesiyle 258'e karşı 4 çekimser oyla alınmıştır (Karluk, 1995:368).

Aynı kuruluşun, ertelenmesini istediği 19 Aralık 1994 Ortaklık Konseyi toplantısında ise, "Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliğinin Mart 1995'de yapılacak toplantıda görüşülmesi ilke olarak benimsenmiştir."

3) **Başlıca Tartışma Konuları:** 1994 yılına girerken, taraflar arasında tartışılan konuların başlıcaları anti-damping kararları, tekstil politikaları ve fikrî haklar konusuydu.

Toplulukla Türkiye arasındaki "damping savaşı" pamuk ipliği konusunda Aralık 1981'de başlamıştır. Topluluğun açtığı "anti-damping soruşturmaları" Türkiye'nin AB pazarlarındaki rekabet gücünü azaltmış, ihracatının normal seyrini engellemiştir. 1990 yılı

itibâriyle hakkında en çok soruşturma açılan ülke Türkiye'dir. Ondan sonra, Japonya, Kore ve ABD gelmektedir (Karluk,1995: 369).

1994 yılı sonlarından itibaren Türkiye; patent yasası, telif hakları, rekabet yasası ve mâli kurumlar gibi alanlarda 1930'lardan beri en kapsamlı mevzuat reformu sayılabilecek yasa değişikliklerine hazırlanıyordu. 1995 yılı başında Katma Protokolde öngörülen 22 yıllık geçiş dönemi sona ermiştir.

4) Türkiye'nin Performansı: 1995 başı itibâriyle Türkiye'nin gümrük birliği hedefi ve taahhütleri doğrultusunda sağladığı performans şöyledir:

AB ülkelerine uyguladığı gümrük vergilerini 12 yıllık listede %75,2; buna karşılık 22 yıllık listede %90 oranında düşürmüştü bulunuyordu.

Ortak gümrük târifesine ise, 12 yıllık listede %90, 22 yıllık listede %85 oranında uyum sağlamış bulunuyordu.

F) 6 MART 1995 GÜMRÜK BİRLİĞİ PROTOKOLÜ

6 Mart 1995'de Brüksel'de yapılan toplantıda Türkiye ile AB arasında gümrük birliğine gidilmesi konusu ele alınmış, Dışişleri Bakanları Komisyonu'nda gümrük birliği için ilk imzalar atılmıştır. Taraflar, özellikle de Türkiye, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirirse Ekim 1995'de durum yeniden gözden geçirilecektir. Eğer AB o tarihe kadarki gelişmeleri doyurucu bulursa gümrük birliği 1996 başından itibaren fiilen başlamış olacaktır. Aksi halde birliğin ertelenmesi söz konusudur. Anlaşmada yer alan hemen bütün hükümler 2 ile 5 yıl arasında hayâta geçirilecektir.

Bu hükümleri temel konulara göre özetleyelim.

1) Gümrük Birliği : Anlaşmaya göre Türkiye AB'nin ortak gümrük târifesine (OGT) tam uyum sağlayacaktır. Ancak bâzi duyarlı sektörlerle ilgili ithalatında, OGT'nden daha yüksek vergiler uygulayabilecektir. Türkiye bu konuyla ilgili kararlardan, Ortak Gümrük Birliği Komitesi vâsıtasıyla bilgilendirilecektir.

Ayrıca Topluluğun üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticâret anlaşmalarına 5 yıl içinde uyum sağlayacaktır. Türkiye; ithal otomobillerden, gümrük birliğinin yürürlük târihinden itibaren 10 yıl boyunca vergi alabilecektir.

Tarım ürünleri birlik kapsamına dâhil edilmemiş, işlenmiş tarım ürünleri için de belirli korumalar getirilmiştir.

2) Kotalar : AB, Türk tekstil ürünlerine uyguladığı kotaları kaldırmak için, fikrî ve ticârî mülkiyet, rekabet ve devlet yardımları başta olmak üzere Topluluk mevzuatıyla uyumlu yasalar çıkarılmasını, özellikle de Rekabet Kurulu'nun çalışmaya başlamasını şart koşturmaktadır.

3) Politikaların Uyumlaştırılması : Anlaşmaya göre, gümrük birliği ile doğrudan ilgili yasalar, Topluluk mevzuatına uydurulacaktır. Bu alanda öncelikle yapılacak düzenlemeler; fikrî ve sınıî mülkiyet hakkı, patent yasası, rekabet kurulunun oluşturulması ve işleme gibi alanlarda yapılacaktır.

Türkiye gümrük birliğinin başladığı târihten itibaren en geç 2 yıl içinde, AB'nin rekabet politikasına uyum sağlayacaktır. Anlaşma Türkiye'de rekabet koşullarının yaratılması üzerinde ısrarla durmaktadır. Buna göre "üretim, pazar, teknik gelişme ve yatırımların sınırlandırılmasına yönelik faaliyetler" gümrük birliğiyle bağdaşmaz. Egemen konum kötüye kullanılmamalı, devletin verdiği fonlarla rekabet bozulmamalıdır. Türkiye'de az ge-

lişmiş bölgelere 5 yıl boyunca yapılabilecek olan yardımlar, ortak çıkarlara ters düşmemelidir.

Türkiye, tarım ürünlerinin serbest dolaşımı için, topluluğun ortak tarım politikasına uyum sağlayacaktır.

Bundan başka, AB üyesi olmayan üçüncü ülkelere uyguladığı dış ticâret politikasını, AB'nin politikasıyla uyumlu hâle getirecektir.

Türk ihraç ürünlerinin uluslararası standartlara uygun olması için, AB'nin bu konudaki mevzuatına uyum sağlanacaktır. Sanayi ürünlerinin AB'ne ihracı için "CE" işareti ve "E" onayı taşıması, diğer ürünlerin ihracı için "ISO 9000" belgesinin alınması, tarım ürünlerinin ihraç edilebilmesi için "ISO 9000" veya "EN 29000" belgesine sâhip olunması gerekecektir.

4) Mâli Yardım: AB Türkiye'ye, 1996 başından itibaren 5 yıl içinde toplam 1,5 milyar dolar yardım yapacaktır. Buna ek olarak, Akdeniz Fonu'ndan ayrıca 700 milyon ECU mâli destek sağlayacaktır; böylece toplam kredi 3,2 milyar doları bulacaktır. Krediler projeye bağlı olarak verilmektedir.

AB, sâdece 1994 yılı içinde Yunanistan'a 6 milyar dolarlık mâli yardımda bulunmuştur. Bâzi yazarlar; Türkiye'ye Akdeniz Fonu'ndan yardım yapılmasını "AB'ne tam üye olma şansının kalmadığı" şeklinde yorumlamaktadır. Çünkü bu fondan Tunus, Fas, Cezâyir gibi AB'ye üye olmayacak ülkelere kredi verilmektedir.

G) TÜRKİYE'DE ÖRGÜTLENME

1981 yılından itibaren Türkiye'de Topluluk'la ilişkiler konusunda ilk düzenli örgütlenme başlamış, uzman personel yetiştirme ve Topluluk'la uyum çalışmaları yoğunlaştırılmıştır (Karlık, 1990 : 260 vd.).

1) Üç Temel Kurul: Tam üyelik başvurusu üzerine, daha önce kurulmuş olan üç temel kurul yeniden düzenlenmiştir. Bu kurullar; Üst kurul, AT Koordinasyon Kurulu ve AT Danışma Kurulu'dur.

(a) Üst Kurul: Hükümet düzeyinde oluşturulan Üst Kurul, ortaklığa yönelik sosyal ve ekonomik politikaların esaslarını belirler ve bunların uygulanmasına ilişkin kararları alır.

(b) AT Koordinasyon Kurulu: Devlet Planlama Teşkilatı başkanlığında belirli bakanlıklar ile Hazine ve Dış Ticâret Müsteşarlığı'nın üst düzey yetkililerinden oluşur. Ortaklık organları kararlarının gerektirdiği iç uyumu sağlamak için yapılan teklifleri karara bağlar. İlgili tüm kuruluşlardan, görevleri çerçevesinde çalışmalar yapmalarını ister.

(c) AT Danışma Kurulu: AT Koordinasyon Kurulu ile Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu üyeleri, üniversiteler, ilgili kararnamede adları veya nitelikleri belirtilen odalar birliği, vakıf, dernek, konfederasyon, enstitü, kuruluş temsilcileri ile AT konusunda uzman kişilerden oluşur. Görevi, istişâridir.

2) Uzman Personel Yetiştirme: 1987 tam üyelik başvurusundan sonra, Devlet'in ihtiyaç duyduğu, AT konusunda yetişmiş personel kadrosunu oluşturmak için bir Eğitim Master Planı hazırlanmıştır. Bu plana göre 1988-1995 dönemi içinde, müzâkereci, uzman, çevirmen, uluslararası memur ve çeşitli personel olarak 20 binin üzerinde personel yetiştirilecektir.

Bu amaçla 1987 yılında Ankara Üniversite'sinde AT Araştırma ve Uygulama Merkezi, Marmara Üniversitesi'nde Avrupa Topluluğu Enstitüsü kurulmuş; Anadolu Üniver-

sitesi'ndeki AET Enstitüsü harekete geçirilmiştir. Diğer üniversitelerde AT konusunda öğretim yapan anabilim dalları kurulmuş; eğitim çalışmaları başlatılmıştır. Üniversite dışındaki kamu kuruluşlarında, hizmet içi eğitim programları düzenlenmiş, kamu görevlilerinin yurt-dışı seminer, kurs ve staj faaliyetlerine katılmaları sağlanmıştır.

3) Toplulukla Uyum Çalışmaları: Topluluk kazanımlarının iyi bilinmesi ve gereğince uygulanması, özellikle bağlayıcı hukukî mevzuatın yayınlanması veya Türkçe'ye çevrilmesi anlamına gelir.

Bu yönde yayınlar yapan DPT, aynı zamanda, Topluluk mevzuatını günlük izlemek amacıyla CELEX (Topluluk Mevzuat Bilgi Bankası) ile 1988'de bilgisayar bağlantısı kurmuştur. Bundan başka 1988'de, Türk sanayiinin Topluluk sanayileri karşısındaki durumu hakkında 105 alt-sektöre âit bir rapor hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in mâli katkısıyla 1989'da Türk tarımının AET tarımına uyumu, çevre mevzuatının AT'na uyumu konusunda projeler başlatılmıştır. Öbür alanlarda da çeşitli çalışmalara girişilmiştir.

H) İTHALAT REJİMİNİ UYUMLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

1) Yeni Gümrük Giriş Târife Cetveli: Türkiye; Ocak 1989 târihinden itibaren, -Topluluğun uygulamakta olduğu sisteme paralel olması nedeniyle- ortak gümrük târifesine uyumu büyük ölçüde kolaylaştıracak olan "Armonize sistem Nomenklatürü"ne dayalı "İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Târife Cetveli"ni uygulamaya koymuştur.

2) Tek Vergi Sistemine Geçiş: 1 Ocak 1993'de ise, gümrük birliği hedefi ve taahhütleri doğrultusunda, ithalatta tek vergi sistemine geçmiştir (Bkz: Karluk, 1995: 280 vd.).

Yeni rejime göre, Türkiye'ye yapılacak ithalatın mâliyeti gümrük vergisi ve toplu konut fonu (TKF) toplamından oluşacaktır. Başka bir deyişle "ithalatta alınan gümrük vergisi dışındaki tüm resim, vergi, harç, fon ve benzeri kesintiler toplu konut fonunda toplanmıştır." Türkiye artık gümrük birliği aşamasında koruma oranlarını yükseltmeyecek, ithalatını ancak mevzuat çerçevesinde kısıtlayabilecektir. Yerli sanayilerini ancak "standart, kota, gözetim" gibi mevzuata dayalı araçlarla koruyabilecektir.

Türkiye gümrük birliğinin tam olarak gerçekleşeceği târihten itibaren, AB ve EFTA dışındaki ülkelere AB'nin ortak gümrük târifesini uygulayacaktır. Tarım ürünleri, kömür, demir-çelik ve nükleer ürünler bu uygulamaların dışındadır.

3) Târife ve Fon İndirimleri: Türkiye 1 Ocak 1994'de yeni tarife indirimleri yapmış; ithalattan aldığı Toplu Konut Fonu'nu düşürmüştür. Bu fon, kademe kademe her defasında %20 indirilerek, 1995 sonunda sıfırlanmış olacaktır. 1995'de, ithalat rejimi kapsamında bulunan malların ithalinden alınan gümrük vergileri; ortalama olarak, diğer ülkeler için %10,3'den %9,4'e çekilirken, AB ve EFTA ülkeleri için %5,9'dan %4,6'ya indirilmiştir.

Toplu konut fonu ise diğer ülkelerden yapılan ithalatta %26,8'den %25,3'e, AB ve EFTA'dan yapılan ithalatta %22,2'den %20,5'e düşürülmüştür. Bu son ülkeler için 1994'de %33 olan koruma oranı, 1995'de %26,8'e çekilmiştir. 18 600 malın gümrük vergileriyle koruma oranı AB ve EFTA ülkeleri için %6, diğer ülkeler için %11'dir. Ancak otomotiv gibi bazı önemli sektörlerde koruma oranı hâla çok yüksek düzeylerde bulunuyordu.

4) Miktar Kısıtlamaları: Gümrük birliğinin tam olarak kurulabilmesi için, gümrük vergileri ve diğer kesintilerin yanısıra, miktar kısıtlamalarının (kotaların) da kaldırılması gerekiyordu.

Türkiye bu amaçla 1976 yılına kadar ithalatını %40 oranında libere etmiştir. Topluluk da, birkaç istisnâ dışında, 1971'de sanayi ürünlerine uyguladığı kotaları kaldırmıştı.

Bununla berâber İngiltere'nin Türkiye kaynaklı pamuk ipliği ithalatını tek taraflı olarak kısıtlaması üzerine, Mart 1975'den itibaren Türkiye ile Topluluk arasında tekstil ürünleri alanında bir "kota savaşı" başlamıştır. Bu savaş, Topluluğun ilgili sektör temsilcileri ile bir "gönüllü ihracat kısıtlaması" anlaşması yapmalarıyla -ancak 1982'de- sonuçlanabilmiştir. Topluluğun Türkiye'ye karşı kotalarla ilgili bu tutumu, hem anlaşmaların hem de gümrük birliğinin rûhuna aykırı idi (Karluk,1995: 371).

Son olarak Mayıs 1992'de "Tekstil İdâri İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.

İ) TOPLULUĞUN TÜRKİYE'YE YAPTIĞI MALİ YARDIMLAR

Topluluk Ankara Anlaşması'nın hedeflerini gerçekleştirici nitelikte yatırım projeleri için, hazırlık ve geçiş dönemleri boyunca kredi vermeyi taahhüt etmiştir. Bu finansmanı, üç mâli ve bir tamamlayıcı protokol çerçevesinde sağlamıştır. Ancak yeterli büyüklükte bir mâli destek sağlandığı söylenemez.

1) 1979-1980 Mali Yardımları: 1979 yılında ekonomik ve teknik işbirliğinin desteklenmesi için, Türkiye'ye hibe olarak 75 milyon ECU tutarında -projeyle bağlı- "özel yardım" yapılması kararlaştırılmıştır. Haziran 1980'de bir "Özel İşbirliği Fonu" uygulamaya konulmuştur. Aynı târihte Dördüncü Mâli Protokol çerçevesinde Türkiye'ye 60 milyon ECU'lük mâli yardım yapılması öngörülmüştür. Bu protokol 1981 ve 1989'da taraflarca iki defa parafe edilmesine rağmen, Yunanistan'ın engellemeleri yüzünden yürürlüğe girememiştir (Karluk,1995:376).

2) 1988-1992 Finansman Anlaşmaları: 1988-1992 arasında AT-Türkiye işbirliğinin başlıca unsurlarından biri olarak, "Özel Eylem" projelerini kapsayan 29 milyon ECU tutarında (yaklaşık 32,5 milyon ABD doları) finansman anlaşmaları imzalanmıştır.

Bunlar; Sıtmayla Mücadele Programı, Batı Anadolu Jeotermal Enerji Arama Projesi, Çevre Kirliliğiyle Mücadele Programı, Turizm ve Madencilik Sektörleri için Meslekî Eğitim Programı ve Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki Ortaklık Bağlarını Güçlendirme Programı'dır. Bu sonuncu program; Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma Merkezi'nin geliştirilmesi, Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü'nün geliştirilmesi, DPT'nda bir AT Eğitim Merkezi ve dil laboratuvarı kurulması, İstanbul'da Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'ne bağlı bir bölgesel eğitim ve geliştirme merkezinin kurulması, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, Türkiye Sağlık Sektörü Master Planı,.. gibi projeleri kapsamaktadır (Bkz: EC News, 17 Haziran 1994).

3) Toplam Mâli Yardım: Türkiye Avrupa Birliği'nden 1963-1993 arasında toplam toplam 827 milyon ECU tutarında mâli yardım sağlamıştır. Bunun 752 milyon ECU'lük kısmı Avrupa Yatırım Bankası'ndan, 75 milyon ECU'lük kısmı da topluluk bütçesinden karşılanmıştır.

Topluluk yalnızca 1989-1993 arasında İspanya'ya 11,8, Portekiz'e 6, 3, Yunanistan'a 5,9 milyar ECU'lük kaynak aktarmıştır. Ayrıca gümrük birliği gibi bir bağlantısı olmayan Cezâyir, Fas, Mısır gibi ülkelere sâdece 1978-1986 döneminde 850 milyon ECU ile 1,450 milyar ECU arasında yardım yapmıştır (Karluk,1995:376).

Bu bakımdan Türkiye'ye sağladığı mâli desteğin çok düşük bir seviyede olduğu rahatlıkla söylenebilir.

III) KARŞILAŞTIRMA

Türkiye ile AT ülkeleri sosyo-ekonomik açıdan karşılaştırılacak, dış ekonomik ilişkilerin karşılıklı yapısal durumu ortaya konacaktır.

A) TÜRKİYE İLE AT ÜLKELERİNİN SOSYOEKONOMİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Karşılaştırma makroekonomik ölçekte, yurtiçi hasıla, kişi başına gelir, dış ticaret, demografik yapı, istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal refah açılarından yapılacaktır (TOBB, 1989).

1) **Yurtiçi Hasıla:** Aşağıdaki 1985 yılı verilerinden anlaşılacağı üzere, Topluluk'ta, milyar ECU olarak gayrisâfi yurtiçi hâsılası (GSYİH) en yüksek ülke F. Almanya'dır. Türkiye'nin GSYİH'sı sanayileşmiş ülkelere göre çok düşüktür; daha ziyâde gelişmekte olan ülkelerinkine (Yunanistan, Portekiz) yakındır. Bununla beraber tam üyelik için, çok kötü bir konumda değildir.

F.Almanya	826
Fransa	675
İngiltere	595
İtalya	473
Hollanda	165
Türkiye	68
Yunanistan	43
Portekiz	27

GSYİH'nın (toplam üretimin) AT'nda (1986) ve Türkiye'de (1987) sektörel dağılımını yüzde olarak gösteren aşağıdaki verilere göre, Türkiye'de AT'na kıyasla tarım üretimi payı çok yüksek; sanayileşme düzeyi hayli geridedir. AT'na âit veriler üye ülke itibâriyle en düşük ve en yüksek payları göstermektedir.

	AT	Türkiye
Tarım	2 - 17	21
Sanayi	28 - 45	26
Hizmet	41 - 66	53

2) **Kişi başına Gelir:** Kişi başına gelir itibâriyle Türkiye'nin konumu, aşağıdaki verilerden anlaşılacağı üzere son derecede olumsuzdur. 1984 yılına âit bu veriler 12 Avrupa Topluluğu ülkesinin kişi başına GSYİH'sı 100 kabul edildiği zaman, dört ülkeye âit gelirin hangi değeri alacağını göstermektedir.

F. Almanya	118
İtalya	92
Yunanistan	58
Türkiye	11

3) **Dış Ticaret:** AT'nun dış ticaret hacmi, dünyâ ticaretinin üçtebirini oluşturur. Bu bakımdan dünyâ ticaretinde önemli bir yer işgal eder.

12 AT ülkesinin dünya ihracatındaki payı, 1985'de %33,6 idi. AT'nun en fazla ticaret yaptığı ülkeler, ABD ve Japonya'dır. Ancak çok önemli ve gelecek vâdeden bilgisayar teknolojisi, ilaç, kimya ve makine sanayilerinde bu iki dev partönere göre geri durumdadır. O nedenledir ki dünyâ ticaretinde sahip olduğu pay, 1980'lerin ortalarında düşme eğilimi göstermekteydi.

Aşağıdaki tabloda -1985 yılında yüzde olarak- Türkiye'nin, bazı AT ülkelerinin, ABD ve Japonya'nın dünya ihracat payları karşılaştırılmıştır. Veriler açıkça gösteriyor ki Türkiye'nin dünya ihracat payı Almanyanınkinin sadece yüzdedördüdür! Türkiye ancak küçük bir üye ülkeye, Yunanistan'a kıyasla iyi durumdadır.

F. Almanya	9,5
İngiltere	5,0
Fransa	5,0
İtalya	4,0
Türkiye	0,4
Yunanistan	0,2
ABD	11,0
Japonya	9,0

4) Demografik Yapı: Avrupa Topluluğu coğrafi bakımdan yeryüzünün %2'sini kapsar. Bu alan ABD yüzölçümünün dörttebirine eşittir.

1985 itibarıyla 322 milyon olan nüfusu, dünyâ nüfusunun %6'sıdır. Türkiye'ninki ise, %1'dir. Üye ülkelere kıyasla, F. Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'dan sonra en kalabalık ülkedir.

AT ülkelerinde 0-14 yaş grubunun nüfus içindeki nisbi önemi gittikçe azalmakta, 65 yaşın üzerindeki payı artmaktadır. Demek ki gelecekte, AT bir "yaşlılar" kıtası olacaktır. Türkiye'de durum bunun tam tersidir: 0-14 yaş grubundakiler fazla, 65'in üzerinde olanlar grubu fazladır. Ancak bu, Türkiye'nin sürekli bu yapıyı sürdüreceği anlamına gelmez. Çünkü bir ülke geliştikçe, ortalama ömür uzamaktadır. Bununla beraber şu da bir gerçektir: Uzunca bir süre Türkiye genç bir nüfusa, önemli bir işgücüne ve potansiyeline sahip olacaktır.

Kentleşme bakımından Avrupa Topluluğu'nda büyük bir gelişme vardır. Türkiye de bir kırsal bölgelerden kentlere göç olgusu yaşıyor. 1988 istatistiklerine göre, 2,3 milyon vatandaşımız yurt dışında çalışıyor. Çok büyük bir kısmı Almanya'da olmak üzere, bunların %83'ü AT ülkelerindedir.

5) İstihdam: İstihdam açısından bir karşılaştırma yaptığımızda şunlar görülür: Hem AT'nda hem de Türkiye'de işsizlik vardır. İşsizlik oranı AT'nda 1985 itibarıyla ortalama %12, Türkiye'de %18 civarındadır. Başka bir deyişle işsizlik, Türkiye'de daha ağırdır.

Aşağıda çalışan nüfusun 1985 itibarıyla sektörel dağılımı verilmiştir.

	<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
AT	9	34	57
Türkiye	58	17	25

Verilere göre Avrupa Topluluğu sanayileşme bakımından olgunluk dönemini bitirmek ve bilgi toplumu safhasına geçmek üzeredir. Türkiye ise çok yüksek olan tarımsal aktif nüfusuyla -dolayısıyla hayli zayıf tarım dışı çalışan nüfusuyla- nerdeyse bir tarım toplumdur; sanayileşmenin daha ortalarındadır. Bu, Türkiye ile AT ekonomisi arasındaki çok önemli bir yapısal farklılığı gözler önüne serer.

6) Sosyal Güvenlik: AT ülkelerinde sosyal güvenlik hizmetleri çok gelişmiştir. Bütçede sosyal güvenlik harcamalarının önemli bir yeri vardır. 1980'lerde, emeklilik yaş sınırlaması 60-65 yaşları arasında değişmekteydi.

Uygulanmakta olan sosyal sigortalar; yaşlılık, sakatlık, ölüm, hastalık, analık, iş kazaları, meslek hastalıkları, işsizlik sigortası ve aile yardımlarıdır. Bunlar, işsizlik sigortası ve aile yardımları hâric, Türkiye'de de uygulanmaktadır.

AT, sosyal güvenlik hizmetlerini artırmak için, çeşitli fonlar kurmuştur. Türkiyede bu alanda Emekli sandığı, Bağ-Kur gibi kuruluşlar kanalıyla, gerekeni yapmaya çabılıyor. Ancak Devlet'in bu kuruluşlara sağladığı finansman, AT'ndakine oranla çok azdır.

7) **Sosyal Refah:** Son olarak AT ülkeleri ile Türkiye'yi sosyal refah göstergelerini kullanarak karşılaştıralım.

(a) Ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren global kriterlerden biri, kişi başına kâğıt tüketimidir. 1985 yılı itibarıyla kişi başına kâğıt tüketimi ABD'nde 260 kg, AT'nda 143 kg'dır; Türkiye'de ise sâdece 12 kg'dır!

(b) Yine bir sosyal refah ve ekonomik gelişmişlik göstergesi olan kişi başına enerji tüketimi 1980 itibarıyla AT'nda 3,2 ton petrol eşdeğeri, Türkiye'de ise 0,9 ton petrol eşdeğeri. Görüldüğü üzere bir AT vatandaşı, Bir Türk'ün tükettiğinin dört katı enerji tüketmektedir. Bu önemli bir refah farkıdır.

(c) Aşağıdaki tabloda bâzı AT ülkeleri ve Türkiye başka refah ve gelişmişlik göstergeleri bakımından karşılaştırılmıştır. Rakamlar 1986 yılı itibarıyla bin kişiye düşen mal veya eleman sayısını göstermektedir.

	Televizyon	Telefon	Otomobil	Doktor
F. Almanya	372	641	424	2,5
İngiltere	330	521	313	..
Yunanistan	272	375	127	2,8
Türkiye	140	55	18	0,7

Bu son göstergeler de AT ekonomileri ile Türkiye arasındaki refah ve gelişmişlik farkını açıkça ortaya koymaktadır. Durum bu şekilde devam ettiği sürece, AT ile Türkiye arasındaki olası bir birleşme, Türkiye açısından önemli sorunlar doğurabilecektir.

B) TÜRKİYE - TOPLULUK EKONOMİK İLİŞKİLERİ

İlişkiler dış ticaret ve yabancı sermaye açısından incelenecektir.

1) **Dış ticaret:** AB eskiden beri Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türkiye ile Topluluk arasındaki dış ticaret, 1982-1988 arasında iki kat artmıştır.

(a) 1988'de Türkiye Avrupa Topluluğu'na ihracat yapan ülkeler arasında 21. sırada, AT'nun ihraç pazarları arasında ise 16. sırada bulunuyordu. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Avrupa Birliği'nin payı 1990'da %53, 1993'de %45'dir. AB'ne yapılan ihracatımızda Almanya ilk sırayı alır. Onu İtalya, İngiltere, Fransa ve Hollanda izler.

(i) Türkiye Topluluğa en çok tekstil satan ülke konumundaydı. Topluluk yönündeki tekstil ihracatımız, 1986-1987 döneminde %57 artmıştır. Bu sektördeki ihracatın %70'den fazlası, Topluluğa yapıyordu. 1988'de AT'na yapılan ihracatın %40'ını tekstil ürünleri oluşturuyordu.

Ne var ki AT'nda, tekstil ürünleri "Çok Elyaflı Tekstil Anlaşması" çerçevesinde kısıtlamalara tâbi bulunuyordu. Bu nedenle AT'nun tutumu, Pazarlarına yapılan Türk tekstil ihracatını yavaşlatmak olmuştur. Uruguay Round'unda "Çok Elyaflılar Anlaşması"nın aşamalı olarak yürürlükten kaldırılmasına karar verilmesinin, tekstil ihracatımız üzerinde olumlu etki yapması bekleniyordu.

(ii) Bu yıllarda Türkiye'nin Topluluğa ihraç ettiği ikinci önemli mal kategorisi, gıda ürünleridir. Bu ürünler Topluluğun Türkiye'den yaptığı ithalatın yaklaşık %20'sini kapsamaktadır.

(b) AB'nin İthalatımızdaki payı 1990 - 1993 döneminde %42'den %44'e yükselmiştir (EC News, 2 Eylül 1994). Bu payda ilk sırayı Almanya almakta, onu İtalya, Fransa, İngiltere ve Hollanda izlemektedir.

Demek ki ihracat ve ithalatımızın yaklaşık yarısı Avrupa Birliği ekonomisine bağımlı durumdadır.

(c) 1987- 1993 dönemi rakamlarına göre bir diğer yapısal özellik de Türkiye'nin, Portekiz ve Yunanistan dışında, tüm diğer ülkelerle dış ticâret açığı vermesidir. Toplam açık aynı dönemde hızlı bir artış eğilimine girmiştir.

2) Yabancı Sermaye: AB ülkeleri Türkiye'deki toplam yabancı sermaye yatırımları içinde en büyük paya sahip olan ülkelerdir. 1980'de yaklaşık %39 olan bu pay, 1993'de %56'ya yükselmiştir. 1994 başında AB kökenli yatırımcı firma sayısı 1119'dur. Yabancı sermaye açısından ilk sırayı Fransa almakta, onu Hollanda, Almanya, İngiltere ve İtalya izlemektedir.

Buna karşılık Türkiye de AT ülkelerinde yatırım yapmıştır. AB ülkelerinde faaliyet gösteren Türk firmaları vardır. Almanya'daki Türk girişimcilerinin, 1991 itibarıyla 33 000 olduğu tahmin ediliyor. 500 Türk şirketi üzerinde yapılan bir ankete göre yatırımcıların %11'i diğer ülkelere yatırım yapmak isterken, %26'sı AB ülkelerine yatırım yapma eğilimindedir (TÜGİAD,1994: 33).

Bütün bu yapısal özellikler, AB ile Türkiye arasında -ekonomik açıdan- fiili bir bütünleşmenin önemli ölçüde gerçekleşmiş olduğunun kanıtları olarak yorumlanabilir.

III) DEĞERLENDİRME

Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki gümrük birliğinin değerlendirilmesi iki açıdan yapılabilir. Birincisi Türkiye ile gümrük birliğine giden AB ülkelerinin kazanç ve kayıpları, ikincisi ise Türkiye'nin kazanç ve kayıplarıdır (TÜGİAD,1994:33 vd.).

A) AB ÜLKELERİNİN KAZANÇ VE KAYIPLARI

Türkiye; ilk ortaklık başvurusunu yaptığı yıllarda, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle, Topluluk tarafından birlik içinde yer alması gereken bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, başta Doğu Bloğunun dağılması ve bu blok ülkelerinin AB'ne ilgi duymaları olgusu olmak üzere son yıllardaki bazı gelişmeler, Türkiye'nin Avrupa gözündeki üstün konumunu gölgeler gibi olmuştur. Ancak, yalnız Körfez Krizi nedeniyle değil, aynı zamanda Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan yakın bağları nedeniyle de Türkiye'nin siyasal ve stratejik önemi yeniden öne çıkmıştır.

1) AB Ülkelerinin Kazançları: Türkiye; AB ülkelerine ekonomik, demografik bakımlardan ve uluslararası ilişkileri açısından kazançlar sağlayabilir.

(a) Türkiye'nin Ekonomik Önemi: Türkiye AB ülkeleri için, ekonomik bakımdan da önemlidir.

i) İç Pazar Büyüklüğü: Birincisi iç pazar büyüklüğü bakımından, Türkiye dünya'nın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Ekonomik büyüme hızı, birçok ülkeninkinden daha yüksektir. Alıngücü arttıkça tüketim malları talebi, buna bağlı olarak da yeni teknoloji ve yatırım malları talebi artmaktadır. Dolayısıyla yatırım malı üreticisi olan AB ülkeleri için, Türkiye büyük ve canlı bir yatırım malı piyasası durumundadır. Bunda Türkiye'nin diğer uluslararası ilişkilerinin de katkısı vardır.

ii) Dış Yatırım: İkincisi Türkiye 1980 sonrası uyguladığı liberalleşme politikaları sonucunda, AB kaynaklı yatırımcılar için elverişli bir ülke durumuna gelmiştir. Üçüncüsü; başta GAP olmak üzere Türkiye'nin yürütmekte olduğu bâzı yatırım projeleri, AB'ne önemli kazançlar sağlayacak niteliktedir. Bu projeler Ortadoğu pazarlarına girmek isteyen yerli ve yabancı yatırımcılara büyük imkânlar sağlayacaktır.

(b) Türkiye'nin Demografik Önemi: Türkiye AB ülkeleri nazarında, demografik bakımdan da önemlidir.

Bir ülkenin uluslararası önemini belirleyen faktörlerden biri de, işgücünün sayısı ve kalitesidir. Türkiye, bu bakımdan sahip olduğu avantajlarla, AB'ne önemli faydalar sağlayabilir. Şu bakımdan ki Avrupa'da nüfus artışı çok düşüktür. Aktif nüfus oranı azalıyor; nüfus kendini yenileyemiyor ve yaşlanıyor. OECD'nin tahminlerine göre, 2020 yıllarına göre bütün Avrupa'da nüfus azalacak veya durma noktasına gelecektir. Bu eğilim AB için, önemli sorunlar yaratacaktır: Bir yandan sosyal güvenlik harcamaları artarken, diğer yandan azalan nüfusa bağlı olarak talep ve üretim seviyesi düşecek, işsizlik oranı yükselecektir. Aynı zamanda işgücü arzı da azalacaktır. Bütün bu olumsuz gelişmelerden, AB'nin uluslararası rekabetgücü olumsuz olarak etkilenecektir. Bu sonuçların doğmasını engellemek için, AB gelecekte Türkiye'nin yeterli ve nitelikli işgücünden yararlanmayı düşünebilir.

(c) Türkiye'nin Uluslararası İlişkiler Bakımından Önemi: Türkiye AB için, son olarak, uluslararası ilişkileri bakımından önemlidir.

Türkiye'nin Orta ve Yakındoğu ülkeleriyle, İslâm dünyâsıyla, Bağımsız Devletler Topluluğu ile, Asya Türk cumhuriyetleri ile yakın ilişkileri vardır ve bu ilişkiler gititkçe güçlenmektedir.

Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin önemli bir üyesidir. Türkiye, Avrupa Birliği'nin bu ülke pazarlarına yönelik girişimlerini kolaylaştırabilir.

2) AB Ülkelerinin Kayıpları: Ancak bu konuda aşırı iyimser olmak da doğru değildir. Başka bir deyişle AB'nin Türkiye'ye karşı olumsuz tutumu da hesaba kaulmalıdır: Bâzı iktisatçılarımıza göre "AB, Türkiye'yi aslâ tam üye olarak kabul etmeyecektir. Bu konudaki kararını çok önceden vermiştir. Kendisine göre, çok sağlam ve geçerli nedenleri de vardır." (Manisalı,1995). Bu sakıncalar; siyasal, ekonomik ve kültürel sakıncalar olmak üzere başlıca üç başlık altında toplanabilir.

(a) Siyasal Sakınca: Türkiye büyük bir ülkedir. Bugün 70 milyona yaklaşmakta olan nüfusu, yarın 100 milyon olacaktır. Oysa AB'nin karar organlarında ülkelerin temsili, nüfusa göre belirlenmektedir. Türkiye'nin Parlamento'da, Konsey'de, Komisyon'da ve diğer karar organlarında güçlü bir şekilde söz sâhibi olması, AB'nin aslâ kabul edemeyeceği bir yapılanmadır.

(b) Ekonomik Sakınca: Türkiye, tam üye olarak kabul edildiği takdirde, AB'ne ekonomik yükler ve sorunlar getirecektir. Birincisi, AB'nin az gelişmiş yörelere yardım fonlarından, Türkiye'ye büyük mâli yardımlar yapması gerekecektir. İkincisi, AB'ne göre çok daha düşük bir ekonomik gelişme düzeyinde olan Türkiye'nin çözüm bekleyen sorunları, AB'nin sorunlarından çok daha ağırdır. Birlik ülkeleri bunlarla uğraşmak zorunda kalacaktır. Türkiye'nin büyük işgücü, iş bulmak ve daha yüksek ücret alabilmek için, AB ülkelerine akın edecektir. Söz konusu ülkelerde hassas dengeler bozulacak, işsizlik artacak, yeni sosyal yatırımlar yapmak gerekecektir.

(c) Kültürel Sakınca: AB ülkeleri Türkiye'yi Avrupa kültüründen saymamaktadır. Bu anlayış, özellikle Doğu bloğunun çöküşünden sonra daha da yaygınlaşmıştır.

B) TÜRKİYE'NİN KAZANÇ VE KAYIPLARI

1) **Türkiye'nin Kayıpları:** Önce gümrük birliğinin başlaması durumunda ortaya çıkması muhtemel sakıncalar üzerinde duralım (TÜGIAD,1994: 41 vd.). Bunlar; ekonomik, siyasal ve mâli sakıncalar şeklinde gruplandırılabilir.

(a) Ekonomik Sakıncalar: Bu sakıncalar; rekabetgücü zayıf ve yüksek sektörler, istihdam, dış ticaret açığı ve ortak gümrük tarifesi açılarından incelenebilir.

i) Dış Rekabetgücü Zayıf Sektörler: Gümrük vergileriyle kotalar tamâmen kaldırılınca ilk belirecek sorun, dış rekabetgücü zayıf olan sektörler le ilgili statik, olumsuz etkidir; bu etki kendini hemen gösterecektir.

Öte yandan aynı türden, ancak dinamik bir etki daha söz konusudur: Henüz rekabetgücünü sahip olmayan, ancak uzun dönemde bu potansiyeli kazanabilecek sektörler (genç sanayiler), "serpilme" imkânı tanınmadığından, yok olup gidecektir.

Bu tür sektöre örnek olarak, 1992 yılı itibâriyle ihracatımızda 14. sırada bulunan otomotiv sanayii verilmektedir. Otomotiv sanayimiz AB'nin aynı sanayilerine kıyasla çok yındır; yüksek koruma oranlarıyla himâye edilmektedir; üretim ölçeği küçüktür; dolayısıyla onlarla rekabet edebilmesi muhtemelen çok zor olacaktır. Gümrük birliği ile birlikte koruma oranlarının sıfırlandığını varsayalım. Bu takdirde, sektör büyük kayıplara uğrayacak; yan sanayiler ve istihdam olumsuz etkilenecektir. Bir tahmine göre üretim azalması otomotivde %10, yan sanayilerinde ise %40 olacaktır; bu son sanayi işletmelerinin %40'ı kapanacaktır. Ancak 6 Mart Anlaşması'na göre, gümrük birliğinin yürürlüğe girmesinden itibaren 10 yıl boyunca, ithal otomobiller üzerinden vergi alınmaya devam edilecektir. Bu takdirde yukarıda söz konusu olumsuz etkilerin hafiflemesi beklenebilir.

Otomotiv sektörüne ilâç ve kimya sanayileri de eklenebilir. Bâzılarına göre gümrük birliği bu üç sektörün yan sanayilerine büyük darbe vuracaktır. Çünkü bunlar çoğunlukla küçük işletmelerdir; gerekli teknolojik donanımâ sâhip olmaları ve Avrupa standartlarına uygun üretim yapmaları için gerekli sermayeleri yoktur. Bu sektörler için tâviz sağlanması söz konusu mekanizmaların işlemlerini zorlaştıracaktır.

ii) Rekabetgücü Olan Sektörler: Tekstil ve gıda gibi Rekabetgücüne sâhip görünen sektörler de tam bir güvence altında değildir. İspanya, Yunanistan, Portekiz, İtalya gibi AB üyesi ülkelerin benzer sanayileri, bu sektörlerle kıyasıya bir rekabete girebilecektir. Nitkim tekstil ve gıda ürünleri, AB'nden yaptığımız ithalatta 1992'dekinin aksine 199'de ilk ön ürün arâşına girebilmiştir. Söz konusu ithal tekstil ürünleri arasında geleneksel olanlardan başka yenileri de vardır. Bu sonuncular Türkiye'nin rekabetgücü yüksek sayılan ürünlerdir. Sonuç olarak, gümrük birliğinin -rekabetgücü düşük veya yüksek- bütün sektörleri etkilemesi ihtimal dâhilindedir.

Tarım sektöründe, yaş meyva ve sebze ürünlerinin -gümrük birliğinin dışında bırakılması için- üretim ve ihracatında bur değişme olmayacaktır. Ancak işlenmiş tarım ürünleri birlik kapsamında olduğu için, gıda sanayii zorlanacaktır.

iii) İstihdam Sorunu: Gümrük birliğinin hemen ardından başlayacak ithalat artışı, bir kısım Türk firmalarının -AB malları karşısında zayıf rekabet güçleri nedeniyle- kapanması sonucunu doğurunca, Türkiye'nin istihdam sorunu daha da ağırlaşacaktır. Ayrıca piyasada tutunabilen firmaların, rekabet güçlerini artırmak için, emek-yoğun üretimden sermaye-yoğun üretime geçmeleri de istihdamı olumsuz etkileyecektir. Taraflar arasında işçünün serbest dolaşımı söz konusu olmadığından, Türkiye'nin zâten yüksek olan işsizlik oranı daha da artacaktır.

Öte yandan işsizlik AB'nin en temel sorunlarından biridir. Dolayısıyla, Türkiye'nin kısa veya orta vâdede işgücünün serbest dolaşım hakkını elde etmesi de pek mümkün olmayacaktır.

iv) Dış Ticaret Açığı: Bir başka sorun, yüksek ithalat artışları sebebiyle dış ticaret açığı nin hızla genişlemesi ve büyük döviz gereksinimlerinin ortaya çıkması ihtimâlidir. İthalat; sıfırlanan gümrük vergileri, AB mallarının talep-fiyat esnekliği, gümrük birliğinin net statik etkisiyle doğru, yurt-içi firmaların fiyat indirimleriyle ters orantılı olarak artacaktır. Özellikle dayanıklı tüketim malları ithal talebi önemli yükselişler gösterebilir. Ayrıca dünyânın en düşük gümrük târifelerinden birine sâhip bulunan AB'nin OGT'ne uyum nedeniyle, Türkiye daha önce yüksek korumacılık sâyesinde yurt içinde ürettiği bâzi malları, bundan böyle ithal etmek zorunda kalabilir.

Buna karşılık, gümrük birliği sonucunda kotaların kalkması, Türkiye'nin AB'ne olan ihracatını artıracaktır. Bu artışın büyüklüğü, AB ülkelerinin, özellikle tekstil ve konfeksiyon ürünlerimize olan talebinin fiyat esnekliğine bağlıdır. Ancak ihraç mallarınıza uyguladığımız teşviklerin -AB teşvik politikasına uyum zorunluluğu nedeniyle- kaldırılması da ihracatımızı azaltıcı etki yapacaktır. Sonuç ithalatın çok hızlı, ihracatın yavaş artması olabilir; yâni dış ticâret açığı büyüyecektir. Bu takdirde, Türkiye'nin ithalatı kısınak ve ihracatı artırmak amacıyla devalüasyona gitmesi ve TL'sinin reel değer kaybı nedeniyle, ekonomik istikrar da bozulacaktır. Bu da yatırımları ve üretimi olumsuz etkileyecek, bunalmı daha da ağırlaşabilecektir.

Nitekim Türkiye'nin AB ile olan dış ticâret açığı, 1987-1993 dönemi itibâriyle genel eğilim olarak gittikçe büyümektedir. Almanya, İspanya gibi ülkelerle olan ticâret açığında büyük sıçramalar vardır. Uygulanan döviz kuru etkisiyle yabancı mallar, son yıllarda büyük ölçüde ucuzlayarak, rekabet avantajı sağlamıştır. Bunda koruma oranlarının azaltılmasının da payı vardır. Sonuç olarak AB ülkeleri birçok sektörde rekabet avantajına sâhip gibidir; dolayısıyla gümrük birliğinin gerçekleşmesi durumunda, AB firmaları çok kısa süreler içinde Türkiye'de önemli pazar paylarını ele geçirebilir.

v) Ortak Gümrük Tarifesi: Gümrük birliği sâdece ticârî engellerin karşılıklı olarak kaldırılmasını değil, aynı zamanda ortak gümrük târifesi nin (OGT) uygulamaya konulmasını da gerektirmektedir. Başka bir deyişle gümrük birliği başlar başlamaz, -aksine bir tâviz koparılmadığı sürece- Türkiye AB'nin ortak gümrük târifesini de aynen uygulamak zoruna kalacaktır. Bu durumda katlanmak zorunda kalacağı sorunlar, çetin ve çok daha karmaşık görünmektedir. Bunlar üç açıdan incelenebilir.

- AB'nin Tâviz Verdiği Ülkeler : Türkiye, AB'nin OGT çerçevesinde tâvizler vermiş olduğu üçüncü ülkelere aynı tâvizleri tanımak zorunda kalacaktır. Koruma önlemlerin gümrükleri ve kotaları kaldıracak veya azaltacaktır.

- Türkiye'nin Tâviz Verdiği Ülkeler : Türkiye OGT'ni uygulamak zorunda olduğundan, daha önce ikili anlaşmalarla üçüncü ülkelere tanıdığı tâvizleri artık uygulayamayacaktır. Dolayısıyla o ülkelerin "misilleme" önlemlerine mâruz kalabilecektir. Üstelik bu ülkeler arasında Kuzey Kıbrıs, Asya Türk Cumhuriyetleri gibi mânevî ve kültürel bağların güçlü olduğu ülkeler de vardır.

-Türkiye'ye Tâviz Veren Ülkeler : Türkiye AB'nin OGT çerçevesinde koruma önlemleri uyguladığı -ABD, Japonya gibi- üçüncü ülkelere aynı önlemleri uygulamak zorunda kalacaktır. Bu takdirde o ülkeler, Türkiye'ye daha önce ikili anlaşmalarla tanıdıkları tâvizleri geri çekebileceklerdir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin üçüncü ülkeler nezdindeki "tâvizli ülke statüsü" tehlikeye girecektir. Böylece "dünyânın ucuz bölgelerinden yapılacak ithalat OGT yüzünden kısıtlanacağından, düşük mâliyetli girdi imkânlarından" yoksun kalacaktır.

Sonuç olarak Türkiye; statik ve dinamik olarak, olumsuz ihracat, piyasa ve üretim etkileri ile karşı karşıya kalabilecektir.

(b) Siyasal Sakıncalar: Türkiye gümrük birliğine tam üyelik statüsünü kazanmadan gireceğinden, AB'nin siyasal karar organlarında yer alamayacaktır. OGT'nin değiştirilmesi, üçüncü ülkelerle ticârî anlaşmalar yapılması, onlara tâvizler tanınmasıyla ilgili kararlarda taraf olamayacak; kendi çıkarlarını koruyamayacaktır. Türkiye'nin iç pazarlarına hangi ülkelerin ne ölçüde girebileceklerine AB ülkeleri karar verecektir.

Öte yandan, ekonomik gibi görünen bâzı sonuçların, zamanla siyasal yaptırımlara dönüşme riski vardır. Başka bir deyişle ekonomik bağımsızlığın terk edilmesi, sonunda siyasal bağımsızlığın da terk edilmesi neticesini verebilir.

Bu sakıncayı, başlıca savunucularından Erol Manisalı şöyle açıklıyor: Topluluğa tam üye olmadan gümrük birliğine giren Türkiye'nin, yalnızca dış ekonomik ve ticârî ilişkileri değil, dış ilişkilerinin tamâmı yavaş yavaş Avrupa Birliği'nin denetim ve yönetimine girecektir. Çünkü Türkiye AB'nin dış ekonomik ilişkilerle ilgili tüm politika ve uygulamalarına uymak zorundadır. Bu politika ve uygulamalar da, Türkiye'nin tam üye olmadığı için temsil edilmediği AB organlarıncâ belirlenmektedir. Gümrük birliği ayrı bir kurum değildir; asıl kurum AB'dir. Dolayısıyla Türkiye, hükümler hakkının bir kısmını kendi irâdesiyle AB'ne devretmiş olmaktadır (Manisalı,1995).

(c) Mâli Sakıncalar: Gümrük birliği, ithalattan alınan gümrük vergisi ve toplu konut fonunun kaldırılmasını gerektirdiğinden, Türkiye önemli ölçüde vergi kaybına mâruz kalacaktır. Buna OGT'nin sebep olacağı vergi kaybını da eklemek gerekir. Öte yandan gümrük birliği kamu giderlerinde önemli artışlara yol açacaktır. Bunlar "gümrük birliğine uyum için yapılacak harcamalar"la "sanayiimize gümrük birliğine uyum sağlaması için uygulanacak ek teşvik yükleri"dir (Karluk,1995:388). Bütün bu vergi kayıpları ve ek giderler kamu açığı sorununu ağırlaştıracaktır. Ekonomik istikrar bozulacak, enflasyon şiddetlenebilecektir. Büyük bir olasılıkla yeni vergiler konulması zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Ancak bâzı sanayileri korumak amacıyla uygulanabilecek "anti-damping vergiler", bu kayıpları belli ölçülerde hafifletebilir.

R. Karluk'un, Türkiye'nin katlanmak zorunda kalacağı yıllık vergi kaybı hakkında yaptığı bir tahmin şöyledir: "Türkiye'de 1992 yılı ithalatı ve 1993 ithalat rejimi çerçevesinde toplam nominal koruma oranı %8,9'dur. Bu rakam; ithalattan alınan vergi ve fonlar, toplam ithalata oranlanarak elde edilmiştir. Oran gümrük birliğinden sonra %2,3'e inecektir. İthalatın 1995'de 34 milyar dolar olacağını kabul edelim. Bu takdirde, yıllık vergi kaybı; $34 \times 6,6 = 2,224$ milyar dolar olacaktır". Aynı yıl için dolar kuru 42 000 TL olarak alınsa, Devlet'in vergi kaybı 94 trilyon TL olmaktadır (Karluk,1995:371 ve 388). İlâve etmemiz gerekir ki Türkiye'nin bu şekilde mâruz kaldığı vergi kayıpları yeni değildir. Çünkü söz konusu vergi indirimleri, zâten yıllardır yapılmaktadır.

2) Türkiye'nin Kazançları: Şimdi gümrük birliğinin sağlayacağı faydalar üzerinde duralım. Bunlar gümrük birliğinin statik ve dinamik etkileridir.

(a) Piyasa Genişlemesi: Bu faydalardan en başta geleni piyasa genişlemesi dir. Başta tekstil ve gıda olmak üzere Türk sanayileri, gümrük birliği sâyesinde, nüfusu ve alımgücü çok büyük bir pazara daha rahat girebilecektir. Ayrıca OGT sâyesinde, AB'nin daha önce ticârî tâvizler sağlamış olduğu ülke pazarlarına da ulaşabilecektir.

(b) Rekabetgücü Artışı: İç Piyasada ucuz ve kaliteli AB malları ile karşı karşıya kalan müteşebbislerimiz, onlarla rekabet imkânları arayacak, dolayısıyla zaman içinde bâzı sanayilerimizin rekabetgücü artacaktır. Etkin üretim yapmayan firmalar, piyasadan tasfiye edilecektir.

(c) Fiyat Düşmesi: İthal mallar üzerinden alınan vergiler sıfırlanacağından, bu malların fiyatları ucuzlayacak; bu da tüketici lehine olacaktır.

(d) Ölçek Ekonomileri: Büyük ölçekli üretim, ardından mâliyetleri düşürme imkânları doğabilecektir.

(e) İstihdam Artışı: Başlıca ihracatçı sektörlerimizde üretim emek-yoğun teknolojilere dayandığından, üretim artışı istihdam artışına yol açacaktır. Dolayısıyla işsizlik sorunu hafifleyebilecektir.

(f) Teknolojik İlerleme: Başlıca sanayilerimiz Avrupa pazarları standartlarına uygun mal üretmeye yönelecek, dolayısıyla ülkeye yeni teknolojiler girecek; teknolojik ilerleme hızlanacaktır.

(g) Yabancı Sermaye Girişi: Gümrük birliğinin sağlayacağı başlıca faydalardan biri de, Türkiye'ye giren yabancı sermaye akışının hızlanması olacaktır. AB pazarlarına girmek isteyen üçüncü ülkeler de Türkiye'ye yatırım yapabilecektir. Bu akımın, "portföy ve doğrudan sermaye yatırımları" şeklinde, özellikle Japon ve Uzakdoğu sermayesi olacağı tahmin edilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının artmasının; yeni teknoloji girişi, istihdam artışı, vergi geliri yoluyla üretim, refah ve kalkınma üzerinde olumlu etkileri olacaktır. Ayrıca Türkiye Ortaklık anlaşmalarında yer alan mâli yardımlardan, bunların kalkınma üzerindeki olumlu etkilerinden yararlanacaktır.

Bazı iktisatçılarımıza göre gümrük birliğinin olumlu etkileri sanıldığı kadar büyük olmayacaktır (Bkz: Manisalı,1995). Örneğin, gümrük birliği önemli bir ucuzluk getirmeyecektir. Çünkü Türkiye, zâten 12 yıllık liste için %95; 22 yıllık liste için %85 oranında gümrük indirimini yapmış bulunuyor. Dahası, Türkiye'nin dünyânın ucuz bölgelerinden yapmakta olduğu ithalat; AB'nin OGT'ne uyum yüzünden, kısıtlanmış olacaktır. Bununla beraber bu son kanıt; iki sebepten dolayı o kadar güçlü değildir. Birincisi, Türkiye Ortak Gümrük Tarifesi'nde de yüksek oranda uyumu zâten sağlamıştır. İkincisi, OGT; AB'nin tâviz sağlamış olduğu -bizim hâlen pahalı ithalat yapmaktaydık- başka ülkelerden ucuz ithalat yapmamızı da sağlayabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler; baştan beri inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu birleşme hiç kuşkusuz, bir "eşitsizlerarası" birleşme türüdür ve onun sakıncalarını taşır. Başlıca, tekstil ihracatımızın artması çok olasıdır ama, salt bunun karşılığında, "çok büyük siyâsî, askerî ve ekonomik bedeller" ödenmesinin muhtemel olduğu da unutulmamalıdır. Her şeyi gümrük birliğinden beklememek, hayâlcî olmamak gerekir. Türk ekonomisinin iyiye gitmesi, her şeyden önce insanımızın akılcılığına ve yurtseverliğine, "Türkiye'deki yönetimlerin başarısına ve özel sektörün gelişme seyrine" bağlıdır."

Gümrük birliğinin hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır. Türkiye'nin; gümrük birliğine girerken, bütün bu etkileri ayrı ayrı hesaplaması, bunları karşılaştırarak net kazancını hesaplaması, kesin kararını, buna göre vermesi gerekirdi. Böyle bir çalışma da birkaç değişkenle yetinen basit muhakeme ve modellerle, kısmî ve statik analizlerle değil; tüm stratejik değişkenleri -olumlu ve olumsuz yönleriyle- hesaba katan muhakemelerle, genel ve dinamik modellerle yapılabilirdi. Ne var ki böyle bir bilimsel ve kapsamlı çalışmanın yapılmış olduğu çok kuşkuludur. Yapılmış olsa bile, okuyup uygulayamı, dolayısıyla bir etkisi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

- ATİK, Hayriye, "Avrupa Topluluğu'nun Tek Pazar Hedefi," **Er. Ün. İİBF Dergisi**, Temmuz 1993, S. 10, ss. 145-164.
- DURA, Cihan, **Uluslararası İktisat**, (Teksir), Kayseri, 1991 , 155 s.
- EC News, 1994 yılına âit çeşitli sayılar.
- KARLUK, S. Rıdvan, **Avrupa Toplulukları ve Türkiye**, Bilim Teknik Yayınevi, İst., 1990, xvı-335 s.
- KARLUK, S. Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi : Tarihsel Gelişim-Yapısal Değişim**, 2.Baskı, Eskişehir, 1995, xx-456 s.
- MANİSALI, Erol, "Türkiye'nin Gümrük Birliğine Girmesini Savunanlara Cevaplar," **Türk Yurdu**, C.15, S.92, Nisan 1995, ss. 5-6.
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat : Teori, Politika ve Uygulama**, 9. Baskı, Güzem yn., İst., 1993, 704 s.
- TOBB, **Türkiye ve AT Ülkelerinin Sosyo-ekonomik Verilerle Karşılaştırılması**, Ank., 1989, 95 s.
- TÜGİAD, **2000'li Yıllara doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: VII - Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği**, İst., 1994, 59 s.